

ЛІТЕРАТУРА ДОБИ ВІДРОДЖЕННЯ У ФРАНЦІЇ

Болеслав КУЧИНСЬКИЙ (Кіровоград, Україна)

У статті коротко аналізується французька література доби Відродження – творчість Франсуа Війона, Антуана де Ла Саля, Маргарити Наваррської, Бонавентюра Денер'є, Франсуа Рабле, Жоашена дю Белле та Агріппи д'Обін'є.

Ключові слова: Ренесанс, письменники-гуманісти, письменники-протестанти, поезія, прозові твори.

The French Literature of the Renaissance period – creative works of François Villon, Antoine de la Sale, Marguerite de Navarre, Bonaventure des Périers, François Rabelais, Joachim Du Bellay, Théodore-Agrippa d'Aubigné – is analyzed in the paper.

Key words: Renaissance, humanist writers, protestant writers, poetry, prosaic works.

Процес формування гуманістичної культурної й літературної Франції нерозривно пов'язаний з утворенням єдиної національної французької держави, з ростом та зміцненням міст, розвитком торгівлі та виробничих сил. Середньовічна політична та господарська роздробленість, безкінечні феодалні міжусобиці, Столітня війна з Англією довгий час

заважалп створенню національної культури, мнстецтва й літературп Франції. Становнище в країні почало істотно змінюватнсь лише у другій половинні XV ст., коли король Людовнк XI (1461-1483) за підтрнмкн міст і середнього дворянства, подолав опір і свавілля велнкнх феодалів і заклав підвалннн єднновладдя в країні.

На початку правління Франціска I Франція являла собою одну з найбільшпх і найрозвнненішнх держав Західної Європн.

У першій третинні XVI ст., за вказівкою Франціска I, було перекладено французькою мовою найвдатніші пам'яткн антнчної класнкн (Гомера, Фукідіда, Ксенофонта, Евріпіда, Плутарха та ін.), а також кращі творп пнсьменнків-гуманістів Італії (Данте, Петраркн, Бокаччо, Арісто тощо). Усе це спрпяло пошпренню ідей гуманізму серед різннх верств французького суспільства. Проте розквіт гуманізму у Франції внявнвся короткочаснм. Це було зумовлено крнвавнм розбратом другої половинні XVI ст., відомнм в історії під назвою гугенотськнх або релігійннх війн (1562-1594), котрі насправді булп війнамн громадянськнмн й класовнмн, хоча велпся воии під маскою церковної боротьбп між католкнмн і протестантамн-кальвіністамн, що їх у Франції називалн гугенотамн.

Французька Реформація пройшла два головннх етапи: ранній протестантнзм та кальвінізм; першпй іосив підготовчо-теоретнчннй характер, другий, пов'язаннй з проповідницькою діяльністю Жана Кальвіна (1509-1564), влнвнся у тривалі громадянські війнн.

Однм з першпх найвплнвовішпх теоретнків протестантнзму у Франції був вдатннй ученнй-гуманіст Лефевр д'Етаплъ (1455-1537) – філолог і філософ, якнй засвоїв іовий гуманістнчннй метод пізнання, заснованнй на детальному внвченні першоджерел. Щоб довестн правоту своїх настанов, Лефевр д'Етаплъ здійсннв першпй переклад Біблії з давньогрецької на французьку мову. Діяльність Лефевра була взнана еретнчною, почалпся крнжаві переслідування його учнів, а сам він врятувався лише тим, що втік за кордон. Через деякнй час Франціск I, якнй сам схплявся до протестантнзму й навіть збправся перетворнтн його на офіційну релігію, повернув його до Франції. Активно підтрнмувала Лефевра й сестра Франціска I Маргарнта (яка внйшла заміж за герцога Ангулемського, а згодом стала дружною короля Наваррп, тому в історії вона відома під ім'ям Маргарнтн Наваррської (1492-1549) – талановнта ппсьменниця, що оточнла себе вченнмн-гуманістамн, художннкамн й літераторамн.

Другий період французької Реформації позначеннй різкнм зламом у релігійній політнці Франціска I, був пов'язаннй з діяльністю фантастичного Жана Кальвіна (у 1536 р. перебрався до Женевн, котра на довгі рокн стала головнм оплотом кальвінізму). У тому ж році Кальвін остаточно сформулював провідні положення свого релігійного вчення у кннзі «Настановн у хрнстіянській вірі», внданій спочатку латннською мовою, але найблнжчнм часом перекладеній французькою та іншнмн західноєвропейськнмн мовамн. Якщо прості людп вбачалн в кальвінізмі порятунок від гніту й нескінченннх руйнівннх поборів католицької церквн, то різні групп дворянства прпеднувалпся до нього, внходячн з політнчннх або суто економічннх міркувань, іноді просто з простого суперництва. Розв'язуванню й тривалості громадянськнх війн, інспірованнх релігійннмн чварамн, значною мірою спрпяло послаблення центральної королівської владн, яке розпочалося в рокн правління спадкоємця Франціска I, Генріха II (1547-1559), й особлнво посплплось в час правління його пасвннх та недалекоглядннх снів, які перебувалп під спльнмн пспхологійннм вплнвом своєї матері – Катерннн Медпчі (1519-1589) – напівіталійкн-напівфранцузенкн, жіики розумної, але надзвичайно свавільної, яка прагнула за будь-якнх умов зберегтн владу у своїх руках. Розмежування Франції на два ворожі таборп (що розпочалось ще за Франціска I) – католкнв і гугенотів – завершплось напнркінці правління Генріха II. На чолі католицької партії посталп представннкн могутньої родннн Гізів, що малп велнчезні земельні володіння у Латарінгії, Бургундії, Шампані та Ліоні; партію гугенотів очолплп Бурбонн (король Наваррп Антуан, потім його сии – майбутній французькнй король Генріх IV (1553-1610), прннц Конде, найвплнвовішнй представннк знатної родннн Шатільйонів, адмірал Коліні та ін.).

Громадянські війнн у Франції фактнчно почалпся одразу після смерті Генріха II, воии позначнлпся велнкнмн повстаннямн й селянськнмн заворушеннямн, а також протестамн

міських злпдарів на півдні країни, де вплив кальвінізму був найсильнішим і тривалим (то пригасаючи, то знову спалахуючи) аж до воцаріння Генріха IV. Кульмінацією громадянських війн була сумнозвісна Варфоломійська ніч – масова різанина гугенотів католиками у Парижі та інших великих містах країни (Орлеані, Труа, Руані, Тулузі тощо) у ніч на 24 серпня 1572 р. (у переддень св. Варфоломія), організована Катериною Медичі, що розраховувала позбутися таким чином гугенотів. Ці обставини й визначили специфіку французького гуманізму та особливості окремих етапів його розвитку.

До недавніх часів істориків і літературознавців відносили зародження французького гуманізму та літератури Відродження у Франції до початку XVI ст., пов'язуючи його з діяльністю письменників з кола Маргарити Наваррської і пояснюючи його винятково впливом італійської культури. Насправді ж передгуманістичні віяння в Італії і Франції виникли майже одночасно – у XIII-XV ст. Французька література була однією з найвпливовіших у Західній Європі. Як справедливо зазначив А.Д. Михайлов, «Брунетто Латіні – вчитель Данте – був провідником французьких літературних традицій в Італії, антипапська політика французьких королів вплинула на формування політичних поглядів автора «Божественної комедії» [3:214].

У першій половині XVI ст. гуманістична література й культура Франції досягають свого найвищого розквіту, але саме їхнє зародження належить попередньому часові. Повільність та стрибкоподібність розвитку французького гуманізму, що виник, як і скрізь у Західній Європі, на базі міської культури, пояснюється тривалою політичною кризою (пов'язаною насамперед із Столітньою війною), яка загальмувала глибинні перетворення в ідеології французького суспільства і негативно позначилася на відносній стабільності середньовічних традицій та форм у мистецтві й літературі Франції. Як і в Англії, підготовка Відродження у Франції розбіглась майже на два століття, а період розквіту гуманістичної культури виявився порівняно короткочасним.

Передренесансні віяння легко простежуються в літературі Франції XIV-XV ст., хоча в цілому вона ще залишається середньовічною. Серед численних французьких письменників та мислителів цього періоду, що відіграли видатну роль у підготовці французького Відродження, на особливу увагу заслуговують Нікола Орезмський (бл. 1320-1382), Гійом де Машо (1300-1377), Жан Фруассар (1337-після 1404), Карл Орлеанський (1394-1465), Франсуа Війон, Антуан де Ла Саль і Філіп де Коммін (1447-1511), проте жодного з них не можна назвати прямим провісником гуманізму, на відміну від Данте і в Італії та Чосера в Англії.

У літературній спадщині пізнього Середньовіччя поезія Франсуа Війона – являє унікальне. Не лише у Франції, а й в усій Західній Європі тієї доби не було такого самобутнього й оригінального поета. Незважаючи на те, що сучасники й найближчі нащадки цінували Війона дуже високо, біографічні відомості про нього надто стислі. Ми не знаємо навіть точних дат його життя, більшість відомостей про Війона носить легендарний та напівлегендарний характер.

Середньовічний читач і глядач, насолоджуючись творам мистецтва, ще не може собі уявити, що сама особистість митця, тим більше якщо це майстер комічного жанру, буде цікавити нащадків. А для сучасників, судячи з легенд, Війон був поетом комічним [6:13].

За своїм обсягом літературна спадщина Війона невелика, але він зумів висловити в невеликому увесельє свого часу. Франсуа Війону належать «Малий Заповіт», «Великий Заповіт», і близько п'ятдесяти віршів та балад, основна частина яких входить до складу його «Великого Заповіту». Цілком імовірно, що багато творів Війона не збереглися.

«Малий Заповіт» було написано Війоном у 1450 році. Ця невеличка жартівлива поетична сповідь дотепно пародіює офіційні юридичні документи тієї доби, її позначено справжнім реалізмом, тонкою іронією та глибоким ліризмом водночас.

Найвизначніший твір Війона «Великий Заповіт» належить до найвидатніших пам'яток пізнього Середньовіччя. Він являє собою яскраву і широку панораму життя соціальних низів паризького суспільства. Перед читачами проходять реалістично окреслені типи волоцюг і грабіжників, повій та шинкарів, ченців-п'яниць та клерків, характерні для доби кризи й розпаду феодальних відносин. У поемі переважають темні барви й трагічні інтонації, нав'язані не стільки драматичністю особистих переживань Війона, скільки його тверезим,

реалістичним поглядом на життя, повне байдужості, жорстокості й лицемірства. Тема втрачених ілюзій, вселенського хаосу й руйнування, смерті звучить лейтмотивом у поемі. Вони сприймаються як реквієм усім світлим сподіванням, надіям і радощам, як пісня смутку й гніву, викликана контрастами та несправедливостями оточуючого життя.

Є в поемі й національно-патріотичні мотиви, пов'язані з недавно завершеною столітньою війною. З теплом і любов'ю згадує Війон рятівницю Франції – Жанну д'Арк, зрадженою королем Карлом VII, яку бургундські феодалі продали англійцям, а ті, у свою чергу, спалили її живцем на міській площі у Руані 30 травня 1431 р.

Війон був дуже обдарованим поетом, що досконало володів усіма засобами поетичної виразності. Ного твори визначаються рідкісною для тієї доби задушевністю та щирістю, відсутністю навмисного алегоризму й умовностей, типових для поезії середніх віків.

Смілива відмова Війона від алегоризму була зумовлена тим, що ідея, втілена в його віршах, – досить конкретна й однозначна. До того ж, у своїй творчості Війон не просто передавав настрої людини перехідної доби, на власному прикладі показав болючу складність шляху самопізнання, смуток і радощі критичного мислення, яке вже втратило віру у старі ідеали, проте лишилося ще непідготовленим до створення ренесансного ідеалу [5:252].

До 1489 р. твори Війона поширювались у списках та усним шляхом. У 1489 р. їх зібрав і видав французький першодрукар П. Лева, а в 1533 р. – відомий поет-гуманіст Клеман Моро.

Найбільшим французьким романістом періоду пізнього середньовіччя був старший сучасник Війона – Антуан де Ла Саль (бл. 1388-бл. 1461), в особі якого багато хто небезпідставно вбачає справжнього новатора в галузі європейського роману нового часу.

Світогляд та літературні смаки де Ла Салья формувалися під помітним впливом творів ранніх італійських гуманістів, насамперед, Бокаччо. Писати де Ла Саль почав у похилому віці. У 1446 р. він створив педагогічний трактат «Ла Салад» (La Salade), присвячений герцогу Жану Калабрійському, вихователем якого автор був у той час. Через два роки Ла Саль створює свій другий трактат «Зал»; навесні 1456 р. він завершує роботу над романом «Історія й кумедна хроніка маленького Жана де Сентре та молодої дами де Белль Кузін»; хоча його трактати також мають велику історичну й художню цінність.

Роман Ла Салья про маленького Сентре – явище перехідної доби, яка багато в чому випереджає форму роману Нового часу. Роман складається з 86 розділів, перші 68 з яких витримано в дусі чисто куртуазної розповіді, де описується процес виховання молодого лицаря дамою його серця, його перемоги на турнірах та благородні вчинки в ім'я обраної ним дами-натхненниці. Але потім Ла Саль різко пориває з традицією і, починаючи з 69 розділу, змінює тон і зміст оповіді, по суті, констатує повну ілюзорність кодексу куртуазної любові, що її в реальному житті заперечують нові суспільні відносини, котрі базуються на зростанні впливу грошей і буржуазної ідеології. Натхненниця Жана де Сентре, красуня де Белль Кузін, їде до своєї садиби, знайомиться там з молодим абатом – вихідцем з простолюдинів, якому вона й віддає перевагу. У присутності дами-красуні між де Сентре й абатом починається цікавий діалог, а потім і двобій, внаслідок чого лицар зазнає повної поразки. Красуня де Белль Кузін аплодує абатові, остовпілий де Сентре залишає їх, згодом мститься аж ніяк не по-лицарськи: у присутності короля і королеви докладно розповідає про ганебну поведінку дами свого серця.

Отже, ідеали куртуазії виявляються зганьбленими, бо поведінка Белль Кузін і Сентре, не кажучи вже про дворову перемогу над ним абата, ставлять під сумнів усе те, що вважалося доблестю у феодальному суспільстві, а насправді не мало жодної цінності, ні удамому випадку, ну навіть в абстрактному розумінні мужності та людської гідності [1:331].

Об'єктивне заперечення феодальної культури, передчуття невідворотної загибелі роблять Антуана де Ла Салья справжнім провісником гуманізму й реалізму доби Відродження.

Винятково важливу роль у становленні та поширенні гуманізму у Франції відіграла діяльність Маргарити Наваррської та письменників її кола, насамперед поета Клемана Моро та сатирика Бонавентюра Депер'є.

Маргарита Наваррська (1492-1549) – «найпередовіша людина у керівних колах Франції» [1:331] – була єдиною сестрою короля Франціска I та мала на нього значний вплив.

Літературні смаки Маргарити Наваррської формувались під впливом античної класики Данте, Петрарки, Бокаччо й Еразма Роттердамського, з яким вона підтримувала дружнє листування. Католицьке духовенство й діячі з Сорбонни неодноразово звинувачували її у вільних ересьях.

Маргарита Наваррська була обдарованим драматургом, поетом і прозаїком. Найбільший її твір – збірка новел «Гептамерон» («Семиденник») – належить до класичних зразків французької прози часів Відродження. У 1351 р. Маргарита опублікувала збірку релігійно-дидактичних віршів «Зерцало грішної душі», одразу ж засуджену Сорбонною за «еретичні думки», бо поетеса прагнула примирити в ній ідеї гуманізму з традиційними релігійними уявленнями шляхом реформаційних змін у межах самої церкви. В поемах «Корабель» та «В'язниці», і особливо в поетичній підсумковій збірці – «Перли перла принцес» (1547), відчувається нагнітання песимістичних настроїв поетеси, пов'язаних із загостренням релігійно-політичних зіткнень у країні і втратою колишніх надій та ілюзій. Дуже часто посередні у художньому відношенні вірші Маргарити Наваррської відзначаються щирістю інтонацій, прагненням до інтелектуального й ідейного збагачення французької лірики. У центральному, хоч і незавершеному, творі письменниці «Гептамерон» відчувається пряма залежність від шедевра Бокаччо. Подібно до «Декамерона», книга Маргарити Наваррської має літературне обрамлення, що об'єднує 72 новели і пояснює їх походження.

«Гептамерон» відзначається глибокою увагою письменниці до людської особистості, що страждає й бореться за своє щастя, різким засудженням жорстокості та несправедливості, які панують у навколишньому світі, критикою й запереченням застарілих середньовічних уявлень та настанов у галузі етики й моралі, дошкульними інвективами на адресу служителів римсько-католицької церкви.

Внаслідок свого високого походження та суспільного становища, Маргарита Наваррська була лише поверхово знайома з побутом простого люду, але завжди відчувала до нього інтуїтивну симпатію і щиро співчувала його бідам.

У «Гептамероні» немає тієї повноти й широти охоплення життєвих явищ, якими позначено «Декамерон» Бокаччо, але у правдивому зображенні особливостей побуту феодальної знаті вона не поступається жодному з тогочасних письменників [4:240-241].

До найобдарованіших письменників кола Маргарити Наваррської належав сміливий сатирик і вільнодумець Бонавентюр Депер'є (бл. 1500-1543) – автор гострого антиклерикального памфлету «Кімвал світу» («Дзвін на весь світ») та збірки коротких новел «Нові забави й веселі розмови».

«Кімвал світу» Депер'є складається з чотирьох діалогів, витриманих у стилі сатир Лукіана. Якщо Лукіан – цей «Вольтер класичної давнини» – остаточно дискредитував античні релігійні уявлення, то Депер'є своїм «Кімвалом світу» завдав такого ж нищівного удару християнській релігії.

Посланець богів Меркурій (розповідає Депер'є) за завданням Юпітера спускається на землю, щоб віддати там в оправу священну Книгу Доль, уже досить потерту й розхристану.

У паризькому шинку – Курталіус та Бірфанес – викрадають у нього Книгу Доль і замінюють її іншою, що розповідає про любовні походеньки Юпітера. Під Меркурієм Депер'є має на увазі Христа, палітурка Книги Доль означає переорієнтацію у протестантів з Біблії і Євангеліє, Курталіус і Бірфанес, мабуть, втілюють у собі католиків і гугенотів. Кожен з них має намір використати вкрадену у Меркурія книгу в особистих, суто споживацьких інтересах. Значну частину першого діалогу присвячено дошкульному висміюванню християнських «чудес». Не менш саркастичним є і другий розділ, що розповідає про те, як Меркурій роздобув могутній «філософський камінь» на дрібний порошок і, перемішавши його із звичайним піском, розкидав по землі; богослови й вчені-схоласти зайняті тепер безплідними пошуками залишків цього каменя. Дехто Ретулос та Куберкус (під якими Депер'є має на увазі відомих діячів церковної реформації Лютера й Буцера) намагаються довести один одному, а також усім своїм прибічникам, що нібито саме їм пощастило відшукати піщинку філософського каменя – символу справжньої віри, якої, на думку Депер'є не існує. Він вважав, що будь-яка релігія перетворює людей на дурнів та віслюків, навчаючи їх пасивно переносити всілякі негаразди. У третьому діалозі сатирик продовжує

розвінчувати служителів церкви, які перетворюють християнську релігію на засіб найкорисливішої торгівлі та вселенської омани. Дещо окремо стоїть четвертий, заключний, діалог, котрий не має прямого зв'язку з попередніми. Тут розповідається про двох собак – Гілактора та Памфагуса, які начебто зжерли язик Актеона (герой давньогрецького міфу) й оволоділи людською мовою, проте цілком свідомо приховують це, бо твердо переконані, що в існуючому світі набагато надійніше мовчати, ніж висловлювати свої думки.

У 1558 р., тобто через 5 років після смерті Депер'є, було опубліковано другий його великий за обсягом твір – збірку «Нові забави й веселі розмови», очевидно, створену під час його служби при дворі Маргарити Наваррської. На відміну від новел «Гептамерона», переважну частину стислих оповідань Депер'є написано на матеріалі старовинних фаблю та різних літературних джерел, подекуди – це просто перекази поширених побутових анекдотів. Сила й значення Депер'є-прозаїка полягає в його чудових реалістичних замальовках різних сцен та типажів, вихоплених безпосередньо з навколишнього життя. Прості, часом відверто грубуваті, стислі новели Депер'є позначені раблезіанським оптимізмом та грайливою веселістю [5:193].

Однією з найяскравіших та самобутніх постатей серед французьких гуманістів доби Відродження був Франсуа Рабле (1494-1553). Про його життя невідомо майже нічого. Численні сторінки його біографії носять легендарний або напівлегендарний характер, решта так, мабуть, і залишається білою плямою. У розповідях та легендах Рабле постає перед нами як герой фривольних анекдотів, жартівник, людина легковажна, любитель випивки й застільних веселощів. Рабле сам сприяв поширенню таких чуток, намагаючись переконати, що свій великий роман «Гаргантюа і Пантагрюель» він писав у нетверезому стані для гульвіс та п'яниць. Письменник чудово розумів, що це надійний засіб самозахисту, що в період фанатизму й деспотизму, застою і тиранії найкраще одягти маску блазня.

Нечисленні документальні відомості про Рабле, а також вдумливе читання його блискучого роману красномовно свідчать про велич Рабле – Людини й Мислителя, характеризують його як одного з титанів Відродження. За широтою наукових і духовних інтересів Рабле можна порівняти лише з найбільшими діячами Ренесансу.

Рабле опублікував цілий ряд учених трактатів з медичних й природничих наук, видавав календарі, перекладав і коментував твори античних медиків Гіппократа й Галена.

Єдиний свій художній твір – роман «Гаргантюа і Пантагрюель» Рабле писав з перервами протягом понад двадцять років. Поштовхом для написання роману була поява анонімної народної книги – «Великі й неочінні хроніки про великого й величезного велетня Гаргантюа», що мали надзвичайний успіх. Примірники цієї книжки, як повідомляє сам Рабле, «за два місяці було продано стільки, скільки Біблій не куплять і за дев'ять років». Рабле був у захваті від поєднання у книзі щонайбагатшої народної фантастики з дошкульними викривальними випадками на адресу лицарської культури, котра йшла до занепаду. Письменник зрозумів, що даний сюжет надає великих можливостей для розвитку й утвердження гуманістичних ідеалів та боротьби з феодалними інститутами, які гальмують суспільний прогрес.

Рабле вирішив розвинути й продовжити народну книгу, створивши на її основі новий оригінальний роман, щоб викрити й затаврувати «лицемірів, фарисеїв, священників-п'яниць, буквоїдів, ледарів, самітників – як і всіх представників інших сект, що натягають на себе різноманітні маски, аби обманувати людей». «Тікайте від них – писав він, – ставтеся до них з презирством та огидою, як ставлюсь до них я».

Свідомо ставлячи перед собою таку мету, Рабле, безперечно, добре розумів, що йому доведеться постійно хитрувати й викручуватися, використовуючи різні натяжки й алегорії, а в особливо скрутних ситуаціях надягати на себе блазенський ковпак із балончиками та осячими вухами, як це робили «безтурботні хлопці» під час вистав сатиричних фарсів. Тому Рабле сам попереджав читачів, що до його роману слід ставитися вдумливо й серйозно. У жартівливій формі він порівнює своїх справжніх читачів з собакою, який гризе кістку, щоб добути мозок, котрий міститься в ній.

Критики неодноразово порівнювали «Гаргантюа і Пантагрюеля» з величним собором, прикрашеним вигадливими скульптурами, які ще будувались руками народних умільців у

велих містах західної Європи. Таким, зокрема, роман видався Анатолію Франсу, який писав: «Книгу Рабле можна порівнювати з кафедральним собором..., де є багато старовинних прикрас, потвор, гротескних сцен, таких милих серцям ваятелів середніх віків; дивись, ще загубишся у цілому лабіринті великих та маленьких дзвіниць, у цьому хаосі архітектурних вигадок, де перемішано постаті юродивих та мудреців, людей, тварин та морських потвор» [1].

Короткий виклад змісту «Гаргантюа і Пантагрюель» зробити неможливо, як неможливо переказати «Дон Кіхота» Сервантеса або «Війну і мир» Л.М. Толстого. У кожній з книг роману Рабле можна виділити тільки провідну сюжетну лінію або про кілька провідних ліній, що переплітаються між собою.

Перша книга містить розповідь про походження, дитинство, отрочтво та юність Гаргантюа («Велика Пелька»), його виховання та освіти; розповідь про війну, що виникла між доброзичливим, миролюбним батьком Гаргантюа і сперечальником і забіякою – королем Пікротолем («Сповнений гнівом»), котрий зазнав ганебної поразки від могутнього Гаргантюа та його друзів, серед них особливо відзначився своїми доблестями щирий приятель Гаргантюа – чернець брат Жан. Опис організованого братом Жаном Телеманського (з грецької мови означає «звільнена воля», «вільне бажання») абатства – втілення мрії Рабле про досконалу і щасливу державу.

У другій книзі автор повторює й поглиблює ряд провідних тем першої, розповідає про народження сина Гаргантюа, Пантагрюеля та його виховання, про його зустріч у Парижі з волоцюгою Панургром, що став вірним приятелем та постійним супутником Пантагрюеля; про напад на його батька, підступного та жорстокого короля-анарха і перемоги над ним друзів Пантагрюеля.

У трьох останніх книгах роману описуються мандри Пантагрюеля та його друзів по фантастичних країнах, викликані кумедною причиною: Панург задумав одружитися, але його мучить питання, чи буде майбутня дружина вірною йому, а чи буде наставляти роги? На це «складне» питання так і не знаходить гідної відповіді. Всі їхні сподівання пов'язані з пророцтвом оракула Божественної пляшки, який відповів їм єдини словом: «Пий!», що означає – не варто думати про майбутнє, слід знаходити радість у сьогоденні, вміти ловити щасливі хвилини.

Сюжетна багатоплановість поєднується в «Гаргантюа і Пантагрюелі» з широтою проблематики, ідейним багатством, блиском художніх засобів виразності, винятковою яскравістю та барвистістю мови. І все це пройнято грайливим оптимізмом і життєлюбством, освітлено «пантагрюелізмом», визначеним самим Рабле як «глибока та непереборна життєрадісність, перед якою все, що минає, є безсилим». Роман Рабле – справжня енциклопедія «релігійного й політичного життя Франції, її філософської, педагогічної й наукової думки, її духовних прагнень та соціального побуту; це твір, який за його художнім та історико-культурним значенням можна порівняти з «Божественною Комедією» Данте та «Людською комедією» Оноре де Бальзака [7:129].

«Пантагрюелізм» Рабле – поняття широке й багатозначне, що поєднує у собі всі прогресивні прагнення гуманістів доби Відродження, їхні мрії й сподівання, віру в можливість та доконаність повного духовного й тілесного розкріпачення особистості, бо, як твердить Рабле, «між тілом і душею існує непорушна гармонія». «Пантагрюелізм» Рабле відкидає будь-яке припущення почуттів, заперечує будь-який вияв аскетизму й деспотизму – церковного, морально-етичного, політичного й господарського, усі види догматизму й схоластики.

Провідною зброєю Рабле в його боротьбі з негативними явищами дійсності є сміх: нещадний, дошкульний, непримиренний, який вражає вся і всіх.

Як і всі геніальні митці, Рабле писав про сучасників заради їхнього добра, одночасно звертаючись до всіх часів, намагаючись допомогти людям скоротити їхній страдницький шлях до розумного, мирного, щасливого та корисного існування. Тому цілком закономірним є постійне тяжіння Рабле до проблем виховання й освіти молоді, до питань педагогіки, війни й миру, до пошуків ідеальних суспільних відносин. Особлива увага до проблем педагогіки взагалі характерна для більшості гуманістів доби Відродження. Леонардо Бруні, Верджеріо,

Гваріні, Еразм Роттердамський, Йоган Рейхлін спеціально займались педагогікою, бо вона відіграла в культурі Ренесансу значну роль. «Людам, які створювали нову культуру, – писав О. К. Дживелетов, – важливо було, щоб нова культура отримала таке знаряддя, за допомогою якого вона могла б підготувати людину з раннього дитинства до сприйняття цієї культури» [5:252].

До того ж, саме шляхом виховання й освіти гуманісти Відродження, як і їхні нащадки – великі просвітителі XVIII ст., сподівались виховати й посадити на трони ідеальних правителів, королів-філософів, цінителів мистецтв і наук, щиро зацікавлених долею своїх народів.

Роль і значення роману Рабле у розвитку французької літературної мови, реалізму й сатири важко переоцінити. Задовго до Сервантеса й Шекспіра Рабле ставить і розв'язує проблему створення нового типу позитивного героя, що різко відрізняється від позитивних образів куртуазної літератури. Рабле з дивовижною майстерністю поєднує реалізм, сатиру й фантастику [5:281-182].

Рабле у своїй неповторній книзі висловив чіткі, нещадні судження про найвищі явища людського буття за допомогою навмисно грубого, відвертого, мужицького стилю, насиченого образами [1; 7:129].

Найбільшим ліриком Французького Відродження був П'єр Ронсар (1524 – 1585) – визнаний голова літературного об'єднання «Плеяда», до якого належали також: Жоашен дю Белле; Етьєн Жодель – автор першої французької трагедії «Полонена Клеопатра», витриманої в дусі античних трагедійних п'єс; Понтюс де Тіар – талановитий лірик, який писав у дусі Петрарки та його італійських послідовників та інші. Маніфестом «Плеяди» був трактат Жоашена дю Белле «Захист і уславлення французької мови» (1549) – одна з найкращих праць з теорії літератури й естетики часів Відродження. Трактат дю Белле відіграв вирішальну роль у довгій боротьбі за пріоритет французької загальнолітературної мови, за остаточну відмову від латини при створенні національних художніх творів. Дю Белле теоретично, а Рабле й Ронсар практично довели, що французька мова не поступається класичній латині ні багатством, ні гнучкістю, ні виразністю.

Активна літературна діяльність Ронсара тривала близько сорока років; перша ода «Про розкоші, які він хотів би бачити у своєї коханої» була опублікована в 1547 р., а в 1584 вийшло у світ його багатотомне зібрання творів. До найуспішніших творів Ронсара належать поетичні збірки «Оди» (1550), «Любов до Кассандри» (1552), «Любов до Марії» (1555), «Гімни» (1556) та «Сонети для Гелени» (1576). Приділяючи велику увагу національно – патріотичній тематиці, оспівуючи в дусі Гомера і Вергілія знаменитих полководців та державних діячів Франції, Ронсар залишався насамперед високим ліриком, співцем любові, світлої та натхненної, котра облагороджує людину, активізує кращі якості її душі. Ронсар – один з найбільших майстрів інтимної лірики у світовій поезії. Провідними рисами його лірики були її здоровий, життєстверджуючий дух, її повнокровна життєрадісність, органічно пов'язана із запереченням руйнації й смерті, яку Ронсар уявляє собі скоріш в античних шатах, ніж у дусі християнського віровчення.

Ронсар був також видатним майстром пейзажної лірики, і саме його розуміння природи також є близьким до античного. «Споглядаючи у природі вічну круговерть життя й смерті, він хотів відображати насамперед прояви життя, але особливо близько була для нього тема весни, коли до «зовнішнього світу» повертається його чуттєва краса й повнота життєвих сил. Весна і любов у поезії Ронсара доповнюють одна одну, бо, подібно до того, як весна є однією з найвищих кульмінацій у житті природи, так і любов є, на думку Ронсара, найвищим талантом у житті людини» [1].

Ронсар не був поетом – громадянином і відверто тенденційним письменником, але в основі його лірики завжди лежав насправді гуманістичний та глибоко прогресивний ідеал гармонійно розвинутої особистості. Він справив визначальний вплив на розвиток французької поезії другої половини XVI ст. та на багатьох поетів інших європейських країн (у Англії – на Філіппа Сіднея та Едмунда Спенсера, у Польщі – на Яна Кохановського, у Голландії – на Йоста ван ден Вондела тощо) [2: 116-117].

Близьким другом та однодумцем Ронсара був інший провідний поет тих часів – Жоашен дю Белле (1522 – 1560). У 1549 одночасно з трактатом «Захист і прославлення Французької мови» виходить дві збірки його віршів – «Оліва» й «Ліричні вірші», в яких він намагається практично наслідувати канони свого трактату, виступає з віршами «під Горація» і «під Петрарку». Незважаючи на очевидне епігонство й певний академізм, вірші цих збірок помітно сприяли прогресові французької поезії, збагатили її новою тематикою й новими жанрами, сприяли посиленню її загальнонаціонального значення. Проте, починаючи з 1553 р., дю Белле свідомо пориває з петраркізмом (у вірші «До однієї дами» він навіть пише, що «те все – слова», що ця поезія – «лише гарячий лід», що там любов є мертвою, вона не знає майстерності, що «досить вже скрізь наслідувати Петрарку»). Дю Белле повертається до щирості й простоти народних поетичних традицій. Навесні 1553 р. поет на довгий час залишає Францію, їдучи до Італії у складі почту свого двоюрідного брата – кардинала Жана дю Белле – покровителя Рабле й багатьох інших гуманістів.

За чотири роки перебування у Римі він створив кращі свої поетичні збірки – «Старожитності Риму», «Вболівання», «Сільські ігри», сповнені смутку з приводу падіння Риму, презирства до «порядків» Ватикану і папського оточення, ліричними спогадами далекого дитинства, що пройшло у затишній сільській місцевості. За влучним визначенням А.Д. Михайлова, «Герой цих книг – гуманіст, але не веселий епікуреєць з ранніх збірок Ренесансу, а тверезий політик і мислитель, який до певної міри вже відчув загрозу, що нависла над ренесансними ідеалами» [3:259]. Ці збірки принесли йому широку й цілком заслужену славу, але водночас посварили його з двоюрідним братом. Незважаючи на весь свій лібералізм, кардинал Жан дю Белле не міг пробачити поетові його надто різких випадів на адресу папи та його клеветів, бо найперше «Зло», про яке говорить дю Белле, – це сам католицький Рим, пародія на великий Давній Рим «часів Катонів та Гракхів». У своїх римських сонетах він «описує засідання святішого конклаву, який вирішує долю світу, – і тут же демонструє темну боротьбу честолюбства та численні пута незримих інтриг, що плетуться у папському палаці» [5], показує прелатів та абатів, які намагаються виглядати чесними», всіляких шахраїв та авантюристів, що поспішають до Риму в пошуках легкої наживи й «суспільного авторитету». Перед нами постає увесь Рим з його побутом і звичками, з його довжелезними будинками та пустими святами, з усім безглуздим сум'яттям паразитичного існування» [5:293].

І якщо Ронсар шукав притулку від гнітючої фальші й внутрішньої пустки придворного товариства в ідеалізованому ним первинному світі американських індіанців, закликаючи не порушувати їхнього «щасливого існування, позбавленого понять «твое» і «мое», підпорядкованого лише «потягу свого ества і власним схильностям», то дю Белле протиставляв фальшивому зовнішньому блиску, лицемірству й бездуховності католицького Риму патріархальну природність рідного для нього Ліре, зрошеного прозорими водами Лаури.

Найвидатнішим з французьких письменників-протестантів був Агріппа д'Обіньє (1552-1630) – автор «Трагічних поем» та сатиричного роману «Пригоди барона Фенеста», близький соратник визнаного вождя гугенотів Генріха Наваррського, який пізніше формально перейшов у католицизм й став королем Франції під іменем Генріх IV, добився припинення кривавих релігійних війн і зміцнив політичну єдність держави.

Головним твором д'Обіньє був монументальний цикл «Трагічні поеми» – плід майже сорокалітньої праці, вперше повністю виданий у 1616 р. Цикл складається з семи поем («Негоди», «Володарі», «Золота палата», «Вогні», «Клинки», «Відплата», «Суд») і являє собою поетичну історію Франції доби релігійних війн, історію об'єктивну і сувору, яка й досі не втратила значення першоджерела й великої художньої пам'ятки.

Агріппа д'Обіньє – людина глибоко порядна й принципова, щирий захисник кальвінізму, що вбачав у протестантстві єдиний порятунком для держави, він однаково правдиво малював постаті представників ворогуючих партій, розглядаючи релігійні війни як найбільшу трагедію Франції: «Став вище задум, вся Франція згорає у вогні, і тим вогнем перо мое палає».

Перша поема розповідає про страшні бідн Франції, змученої релігійнимн війнамн, голодом, чумою та тиранією деспотичних правителів. Тяжке становнище ремісників та городян, але ще жахливішим є становнище селянства, змушеного тікати з палаючих селищ, які постійного грабували королівські найманці.

Друга поема відтворює гнітючу галерею «пекельних потвор» – коронованих господарів нещасної Франції – дегенерата Карла IX, розпусного Генріха III й підступної Катерини Медічі; ця поема начебто доповнюється третьою, що вкрпває злочини придворних, продажних чиновників та суддів, як жорстоко карають гугенотів та здрають по три шкурп з простолюдннів – католиків – власних єдновірців [8].

Інші поеми становлять поетичну історію французького протестантизму – від його зародження до майбутньої перемоги у «судний день». Цикл завершується картинною страшного суду божественної відплати катм Франції і розподілом нагород мученикам за віру.

На відміну від поезії Ронсара та його школи, чпею звичайною атмосферою були ідеальні людські стосунки, часто-густо абстраговані від реального життя, поезія д'Обіньє сповнена громадського гніву й жпвого сприйняття реальних історичних страждань людства, вона пройнята прпстрасним вболіванням за жертви насильства та оманп, дпхає непрпмпренністю до нелюдської тиранії влади, яка по суті, впрішує долю французького народу [1].

Кращим з прозових творів д'Обіньє був роман-памфлет «Прпгоди барона Фенеста», створений під помітним впливом Рабле – дошкульна сатира на придворні звичаї, яка суттєво вплинула на реалістичну прозу Франції XVII-XVIII ст.

БІБЛЮГРАФІЯ

1. Бальзак Оиоре Собр. соч.: В 15т. / Оиоре Бальзак – М. : Иаука, 1956. – Т.15.
2. Декс П. Семь веков романа / П. Декс – М.: Иностранная литература, 1962.
3. История всемирной литературы – М.: Иаука, 1985. – Т.3.
4. История всемирной литературы – М.: Иаука, 1983. – Т.1.
5. История французской литературы – М.: Иаука, 1962. – Т.1.
6. Пинский Л.Е. Поэзия Франсуа Вийона. Стихи. / Л. Е. Пинский – М., 1958. – С.13.
7. Пинский Л.Е. Рабле // Краткая литературная энциклопедия. – М. : Сов.эциклопедия, 1962. – Т.6.
8. Прокаев Ф.И., Кучинський Б.В., Булаковська Ю.Л., Долганов І.В. Зарубіжна література раниих епох. – К.:Вища школа, 1994. – 405 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Болеслав Кучинський – доктор філософії, професор, завідувач кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: всесвітня література, германістика.